

Qüestions de toponímia: el massís del Port

A qui li vague de fer una passejada —a peu o en cotxe— fins a l'ermita de Mitan Camí, després de l'obligada visita a la Mare de Déu de la Providència, molt arrelada al cor dels tortosins, podrà gaudir d'una privilegiada vista de la vall de l'Ebre i, molt especialment, d'una panoràmica excepcional de l'imponent massís de muntanyes que es dreça al seu davant.

Es tracta d'un contrafort de la serralada Ibèrica que, morfològicament i geogràficament, enllaça amb la serralada Prelitoral Catalana, a través dels 17 quilòmetres d'estrets que l'Ebre solca treballosament entre Miravet i Tivenys.

Entre els habitants de la zona, el nom amb què tradicionalment ha estat conegut aquest massís ha estat sempre *el Port* o, més col·loquialment, *lo Port*. A hores d'ara, però, s'estan escampant entre el jovent —a través dels programes televisius d'informació del temps— diverses variants de matriu clarament forastera, com ara *Ports de Beseit*, *Ports de Caro*, *Ports de Tortosa* o, perquè ningú no s'enfade, *Ports de Tortosa-Beseit* —amb el nom del massís en plural i un terme adjectival de pertinença—, que malmeten el topònim genuí.

En els pobles del vessant oriental del massís (Alfara, Roquetes, Tortosa...), no hi sol haver el costum de destacar el terme municipal de què depèn cada sector, potser perquè la intricada i capriciosa distribució actual de les partions fa que sovint siga difícil, quan recorrem la zona, determinar en quin terme som en cada moment.

En els vessants nord i occidental, en canvi, on les partions són força més clares, hi ha una certa tendència a distingir el terme municipal a què pertany cada indret concret, i així no és difícil sentir expressions com ara *el port d'Horta*, *el port d'Arnes*, *el port de Beseit*... Això ha portat algú a defensar la bondat del mot en plural com a suma d'aquestes diferents precisions. Hom oblida, però, que la toponímia és una ciència que ben poc té a veure amb les divisions administratives i que la suma dels diferents fragments d'un tot, en aquest cas *el Port*, ens duu a la unitat i no pas a la pluralitat.

Ens pot servir d'exemple *el Montsec*, topònim en singular amb què coneixem una serra prepirinenca, malgrat que per qüestions orogràfiques hom la divideix en tres sectors: *el Montsec d'Ares*, *el Montsec de Rúbies* i *el Montsec d'Estall*.

Sense anar tan lluny, la carena del *Montsagre*, situada dins del propi massís del Port, ha estat sempre un topònim en singular, malgrat que hom sol distingir entre el *Montsagre d'Horta* i el *Montsagre de Paiüls* a fi de destacar el terme municipal a què pertany cada sector.

Menys sentit tenen encara altres arguments de tipus merament ideològic o reivindicatiu, que res no tenen a veure amb la toponímia.

D'on ve, doncs, aquesta forma en plural escampada per la TV?

Segurament que a partir de l'ús que en començaren a fer, cap a la fi del segle XIX, alguns científics de vàlua contrastada vinguts de fora. Vegem-ne el procés.

En els primers documents que hem pogut consultar, el topònim en singular és el que apareix regularment. Conferiu els següents exemples: el 1336, al Llibre de Claveria (f. 59 r. i v.) es parla de la *fusta de pi que aportà del Port*. El 27 de maig del 1339, en una disposició del Consell General de la Ciutat de Tortosa, es pot llegir: *emperò que.ls dos d.ells hajen a estar continuament en lo Port llur tanda*. El 3 de desembre del 1429 el *Clavari n.Arnau Montornès* escrivia: *Item met en data que havien despès 12 hòmens que anaren al Port per adobar los camins per so com la senyora Reyna ne havia a passar venint de Betseit*. Dins els Establiments, lligall 4, hi trobem igualment els *Stabliments de fustes del Port, de les deveves del Port*. A darreries del segle XIV, hi apareix, entre altres, un text on s'indiquen els jornals cobrats per anar a apagar un *foch del Port*.

Hem d'admetre, però, que en algun text de l'època hi trobem el mot *ports* —en plural— en contextos referits generalment a l'ofici de *vedaler* (una mena de guarda encarregat de fer complir les disposicions administratives referides als aprofitaments del bosc). Vegeu-ho en aquest document del 1386: *Foren elets e nomenats en lo dit Consell general en vedalers, e guardes dels Ports de la Vniuersitat, en lo dit any, en Pere Febrer e en Guillem Pastor, en Domingo Guiem e en Pere Bedós.*

No obstant això, fa la impressió que, en aquest cas, el mot “ports” és usat més aviat en el sentit genèric de ‘boscos públics’. Ens ho fa pensar el fet que, en el mateix document, unes línies més avall, i ja en clara referència al massís, hi podem llegir: *Emperò que dos d.ells hajan a estar continuament en lo Port per llur tanda e null temps se.n avallen, o tornen.* Sembla que corrobora aquesta impressió el fet que la jurisdicció dels *vedalers* s'estenia a indrets altres que el Port, tal com mostra aquest text de mitjans de juny del 1336 (Llibre de Claveria, f. 20 r): [Mascarós de Quadres i Mascarós Balaguer], *vedalers e guardians dels ports, [...] anaren per vedalers al pinar de Sant Jordi han se deia que hòmens del Coll de Balaguer auien feita fusta e tallada,*

L'ús del singular per a designar el massís segueix en documents posteriors. El 21 d'agost del 1564 (AMT, Rúbriques 1483-87, f. 139 r.) figura *elecció per los magnífichs Procuradors feta de Joan Totis per a busquerol del port de Tortosa per a temps de vn any.* El dia 29, en la mateixa referència, apareix: *elecció per los magnífichs procuradors feta de Thomàs Capçir per a pegunter de dit Port assignant.li lo forn de Aragall, (Id., f. 139 v.).*

El segle XVI apareix una designació com a *Puertos de Acenia*, ja en castellà.

Cal fer notar però que, en castellà, segons el DRAE, el mot “puerto” pot significar: 4. *Depresión, garganta o boquete que da paso entre montañas.* 5. *Por ext., montaña o cordillera que tiene una o varias de estas gargantas.* D'altra banda, és prou sabut que el castellà tendeix a magnificar la importància d'una serra o serralada per mitjà del plural: *Montes Universales, Picos de Europa, Pirineos...*, tendència compartida, almenys en aquest darrer cas, pel francès *Pyrénées*.

En català i alt aragonès, en canvi, els usos autòctons es decanten pel singular: *Pirineu*. Aquest és el topònim preferit pels escriptors de la Renaixença, com ara Verdaguer (*Al temps que el gran Alcides anava per la terra, / tot escombrant-la amb clava feixuga, arreu-arreu, / de bords gegants i monstres que a Déu movien guerra, / en flames esclatava nevat lo Pirineu. L'ATLÀNTIDA*) o Maragall (*A dalt del Pirineu / les flors són esblaimades... PIRENENQUES*).

Els usos castellans degueren influir en Antoni Cebrià Costa i Cuxart quan, l'any 1860, visità Horta i —anàlogament a com parlava de “Puertos de los Pirineos Centrales”— en la seua *Introducción a la Flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región* usà l'expressió “Puertos de Horta”, referint-se a les plantes herboritzades en aquelles contrades.

Poc després, Josep Joaquim Landerer i Climent (*Monografía paleontológica del piso áptico de Tortosa, Chert y Benifazá*, 1872, pàg. 10) elevava el massís a la categoria de serralada, quan escrivia: “alcanzando notable desarrollo en la cordillera de los *Puertos*”.

Seguiren amb aquest ús diversos autors com Ramon de Bolòs i Saderra que visità la zona el 1876 i parlà dels “ports d'Horta”. Entre aquests, cal destacar Pius Font i Quer, que l'any 1917, ja en català, es referia a la zona del Port a què s'accedeix des de Tortosa amb el nom de “Ports de Tortosa”.

L'any 1923, J. R. Bataller, en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, n.º 347, escrivia un article titulat “Una excursió geològica pels Ports de Beceit”, on donava notícia d'una exploració de la Cova de les Meravelles, prop de Beseit.

Així es va anar estenent en els ambients botànics, forestals, geogràfics, i excursionistes un ús formal (*Ports*) desvinculat del nom local de *Port* que és el que seguia emprant la gent del país per a referir-se a la totalitat de la muntanya.

No cal dir que els autors locals es mantenien fidels al topònim genuí. Ramon Vergés Pauli, a *Espurnes de la llar*, volum 6, 1934, pgs. 90 a 115, dedica un capítol a *Les cabres salvatges de les muntanyes del Port*. Altrament, la immensa majoria de publicacions científiques i excursionistes fetes des del territori han dut sempre la designació de Port o massís del Port: *Miscel·lània del Port*,

Flora del massís del Port, mapes del Port, Les fonts del Port, Caminades pel massís del Port, A peu pel massís del Port, En BTT pel massís del Port... N'és excepció la *Guia itinerària dels Ports*, de Josep Maria i Joan Brull i Martínez, a qui els editors van imposar el plural, fet del qual el germà mitjà dels Brull es planyia sovint.

Pel que fa a obres de referència, cal constatar que a la *Gran enciclopèdia catalana*, a la lletra “b”, hi figura una entrada que diu: **Beseit, ports de** [o *ports de Tortosa*]. A la primera edició de l'*Atlas universal català*, de la pròpia GEC (1983, pàg. 36), encara hi continua dient “Ports de Beseit”. Amb tot, en l'edició de 1999 d'aquesta mateixa obra, afortunadament, ja s'ha rectificat (pgs. 54, 56 i 57) i s'ha esmenat aquest topònim, que figura simplement com a *El Port*, en singular i sense afegits.

A l'*Atlas topogràfic de Catalunya* (Institut Cartogràfic de Catalunya, 1995), volum 2, pgs. 127, 135, 141 i 142, hi consta igualment la forma de singular: *el Port*.

Diguem, finalment, que l'*Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans* considera “que la denominació tradicional —d'acord amb la informació tant bibliogràfica com directa— d'ús més general és *el Port* (en un ús oral, *lo Port*)” que serà “la que apareixerà al Nomenclàtor Oficial de la Toponímia Major de Catalunya.”.

Veiem, així, que, a hores d'ara, tradició i autoritat apunten al mateix topònim: *el Port*, segons podem veure en el mapa que il·lustra aquest article, reproduït de la pàgina *web* de l'Institut Cartogràfic de Catalunya: www.icc.es.

Ara caldria que la direcció del Parc Natural es decidís a normalitzar el topònim que l'identifica i es passés a dir *Parc Natural del Port*, que és la forma adient.

Molt més d'èmfasi posaríem, encara, a demanar als responsables de les diferents TV que utilitzen el català com a mitjà d'expressió —en especial als dels serveis informatius del temps— que col·laboressen amb nosaltres a difondre el topònim que avalen tradició i autoritat, que no és altre que *el Port* o, si voleu, per una qüestió de major precisió, *massís del Port*. Els quedaríem molt agraïts.

LLUÍS DE TORRES ESPUNY, BIÒLEG

FERRAN ROYO PLA, BIÒLEG

ÀLVAR ARASA TULIESA, GEÒLEG

VICENT PELLICER QUEROL, MESTRE I ESCRIPTOR

JORDI BELTRAN GARCIA, MESTRE

JOAN BELTRAN CAVALLER I JOSEP PANISELLO CHAVARRIA, AUTORS DELS MANUALS *CRUÏLLA, CURS DE LLENGUA I AÏNES, EXERCICIS DE LLENGUA*

